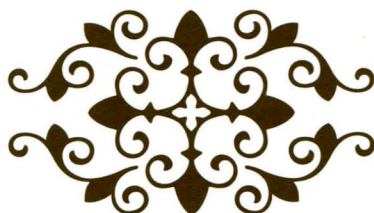

СВЯТОЕ ЕВАНГЕЛИЕ
Апракос полный 1270 года

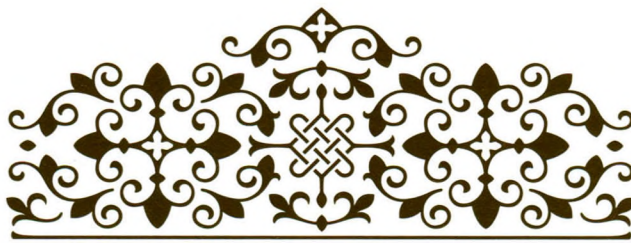
Научные исследования

СВЯТОЕ ЕВАНГЕЛИЕ Апракос полный 1270 года

Уникальная историческая рукопись,
именуемая
«Евангелие Лотыша»,
(«Ерсикское Евангелие», «Симоновское Евангелие»)

Научные исследования

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	4
Высокопреосвященнейший Александр, Митрополит Рижский и вся Латвии.	
Древняя Ерсика и её духовное наследие	7
Молчанов В.Ф. Евангелие Лотыша 1270 г. из собрания рукописных книг Государственного канцлера России Р.П. Румянцева	19
Коцере В.Я. Евангелие Георгия из Ерсика 1270 года	35
Спешите делать добро!	42
Иллюстрации / Ilustrācijas / Illustrations	43

SATURS

Priekšvārds	68
Viņa Eminence Visaugstisvētītais Rīgas un visas Latvijas Metropolīts Aleksandrs.	
Senā Jersika un tās garīgais mantojums	71
Viktors Molčanovs. 1270. gada Latvieša Evaņģēlijs no Krievijas Valsts kanclera N. Rumjanceva rokrakstu grāmatu kolekcijas	82
Venta Kocere. Jersikas Jurgā 1270. gada Evaņģēlijs	96
Steidziet darīt labu!	102

CONTENTS

Foreword	103
His Eminence Metropolitan Alexander of Riga and All Latvia.	
Ancient Jersika and its spiritual heritage	106
V.F. Molchanov. Gospel of Lotysh, 1270 AD from the collection of manuscripts of the Russian State Chancellor N.P. Rumyantsev	117
Venta Kocere. Gospel of Georgy from Jersika published in 1270	132
Hasten to do good!	139
Содержание / Saturs / Contents	140
Благодарность	141
Pateicības	142
Acknowledgements	143

Jersikas Jurģa 1270. gada Eņģēlijs

Paltijas novadpētnieka, vēsturnieka un pedagoga Johana Kristofa Broces (1746–1823) kolekcijas “Livonica” sējumu virkni Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā (dibinātā 1524. gadā) ievada XVII gadsimta vidū tapušās Jirgena Helmsa hronikas izvilks 150 lappušu apjomā paša J.K. Broces norakstā, kur atrodams arī Jersikas pilskalns. Jersika kā valdnieka Visvalža pārvaldītās latgaļu valsts centrs pirmoreiz pieminēta Indriķa hronikā,¹ bet par Jersiku uzkrātais materiālu klāsts var kalpot tālākai Latvijas vēstures izpētei.

Ievērojamais vēsturnieks profesors *Dr. iur.* Arveds Švābe (1888–1959) rakstījis, ka pretēji daudziem citiem mūsu senču pilskalniem par Jersiku saglabājušās samērā plašas ziņas ne vien hronikās, bet arī oficiālos dokumentos. Zinām pat, kas bija Jersikas valdnieks. Indriķa hronika sauc viņu par Visvaldi (“Vissewalde”), bet Rīgas bīskapa kanceleja 1209. gadā lieto rusificēto formu “Wiscewolodus”. Līdzīgu valdnieka vārdu “Wysewalde” 1388. gadā sastopam Mārburgas Vīganda ordeņa hronikā kādas Lietuvas pils nosaukumā (“castrum Wysewalde”), tā atradusies Vilijas tuvumā augšpus Kauņai. Lai gan tas vēsturiski ir iespējams, tomēr nav tiešu liecību, ka pēc Jersikas valsts bojāejas dokumentos apliecinātie Visvalža likumīgie mantinieki būtu izceļojuši uz Lietuvu. Vienīgi 1209. gada Rīgas Bīskapa lēņa grāmatas XVI gadsimta dorsuālīgās Visvalža vietā ir lietots krievu nosaukums “Vsevolod”, ko vēlāk pastāvīgi sastopam krievu un poļu vēstures literatūrā, kas dibinās pieņēmumā, ka Jersikas Visvaldis bijis krievu kņazs. Visvaldis ir vienīgais Livonijas valdnieks, ko Latviešu Indriķis titulē par karali. Pretrunīgs ir pārrunājams teksts jautājumā, kādas tautības bija Visvaldis. Indriķa hronika par krievu pili sauc ne vien Jersiku, bet arī Koknesi, lai gan tur dzīvoja latgaļi, sēļi, krievi un vācieši. Jādomā, ka – līdzīgi Koknesei – Jersiku apdzīvoja četras minētās

tautības vienīgi ar to izņēmumu, ka vācu vietā tur bija lietuviešu kolonija, uz to norāda hronikas vārdi: “Un viņš [Visvaldis] gādāja par viņu [lietuviešu] pārceļšanos pāri Daugavai un pārtikas līdzekļiem, kad tie devās uz Krieviju vai arī uz Igauniju.” Tāpēc Indriķa vēstījums, ka Jersikas krievi (rutheni) bēguši no vācu karaspēka, nav jāsaprot tā, it kā pret bīskapa Alberta pulkiem cīnītos vienīgi krievu tautības karavīri. Kā vēl šodien Latgalē bieži vien ticība aizsedz tautību, pie kam visu tautību pareizticīgos dēvē par krieviem jeb krievniekiem un visus katoļus par poļiem, tā arī XIII gadsimtā, sevišķi misijas apgabalā, bija ļoti parasts dalījums: pagāni – latīņi (katoļi) – krievi (pareizticīgie). Arī hronists Indriķis vairākkārt vācu krustnešus sauc par latīņu peregriņiem.

Izcilais arheologs profesors *Dr phil., Dr hist.* Francis Balodis (1882–1947) XX gadsimta 30. gados no jauna izvērtēja senās hronikas un dokumentus. Sevišķa nozīme bija pirmajiem arheoloģiskajiem pētījumiem Jersikas pilskalnā un kapulaukā, jo arheoloģiskajās liecībās atradās apliecinājumi vai noliegumi rakstīto avotu ziņām. Izrakumu materiāls neuzrādīja krievu iedzīvotāju vai krievu kņaza un viņa karadraudzes ilgstošu uzturēšanos Jersikas pilī. Tam nebija apstiprinājuma arī kapulauka apbedījumos. F. Balodis, apkopojot izrakumu materiālu, rakstīja: “Izrakumi pierāda kristīgu pili un pilsētu šai vietā, un Jersikas iemītnieki nepārprotami ir bijuši latvieši, to pierāda pilskalnā atrastās senlietas, kas 99% ir latgaliskas. Vai karalis – krievs tiešām būtu dzīvojis viens latviešu pilskalnā līdzās latviešu pilsētai, pie tam viens pats bez krievu karavīriem?” F. Baloža 30. gadu beigās – nacionālā pacēluma laikā – izteiktās patriotiskās domas un izrakumu materiāla interpretāciju daļa pētnieku ļāva uzlūkot par tendenciozu. Krievu un baltkrievu zinātnieku fundamentālajos pētījumos ne tikai Jersika un Koknese, bet arī Oliņkalns un Asote pieskaitīta pie Senās Krievzemes

¹ Indriķa hronika (latīniski: *Heinrici Cronicon Lyvoniae*) ir pirmais pilnīgākais rakstītās vēstures avots, kas stāsta par notikumiem Baltijā XII gadsimta beigās un XIII gadsimta pirmajos gadu desmitos. Lai gan hronikā tēlotie notikumi neaptver pat nepilnu pusgadsimtu, politiskās, ekonomiskās un kultūras dzīves jautājumus Latvijas un Igaunijas vēsturē tā atspoguļo tik spilgti kā neviena cita šī laika hronika vai dokuments. – Red. piez.

nocietinātajām apmetnēm, un Krievzemes IX–XIII gadsimta pilsētu sarakstā minēta gan Jersika, gan Koknese. F. Balodis atzīmēja arī A. Švābes norādīto, ka Maskavas Rumjanceva bibliotēkas vecslāvu Evaņģēliju 1270. gadā rakstījis Jurģis, mācītāja, saukta Latvieša, dēls no Gorodiščas (Jersikas), tātad Jersikā kristietība tā bija iesakņojusies, ka pilsēta jau pati varēja dot priesterus, kāds bija Jurģa tēvs.²

Arī vēsturnieks Jānis Bērziņš (1883–1940), skaidrojot vārdu “Jersika”, rakstīja: “Šis izskaidrojums tomēr neder Jersikai pie Novgorodas. Ar latviešu vārdu šo nosaukumu izskaidrot nevar. Vārdam nav nekā kopēja ar Jersiku, un krievu valodai tie sveši. Gorodišči nosauca par Jersiku hanzieši. Hanzieši brauca arī uz Latviju, kur viņi labi pazina vismaz vienu Jersiku – Visvalža pili. Varbūt šiem hanziešiem, kas deva Jercekes nosaukumu Gorodiščei, bija apziņā arī analogija ar Visvalža Jersiku: Gorodišči attiecīgais dokuments sauc par “*curia regis*”.³ Ar Visvalža Jersiku dzīvi sakari bija krieviem. Kā to krievi sauca, mēs nezīnām.” Tomēr 1931. gadā Jānis Kreics izteica domu, ka krievi Visvalža Jersiku saukuši par Gorodišči. 1936. gadā šim J. Kreica domām pievienojas A. Švābe.

J. Kreica un A. Švābes hipotēze pamatojas uz ierakstu tā saucamajā Jurģa Evaņģēlijā (*Евангелие Георгия, Евангелие Лотыша*), kas atrodas Maskavā, Rumjanceva muzejā. Evaņģēlija pārrakstītājs, darbu pabeigdams, ierakstīja ziņas par sevi un savu darbu: “Šī grāmata pabeigta 6778. gada 23. martā, svētā mocekļa Nikona piemiņas dienā. Šajā dienā bija zīmes pie saules. Rakstīju šīs grāmatas es, Jurģis, mācītāja, saukta latvieša, dēls no Gorodiščas, par mūka Simona (Sīmaņa) līdzekļiem no Sv. Georgija [klosterā] sev par pestīšanu un visiem kristiešiem par mierinājumu.” Šo ierakstu latviešu valodā pirmo reizi publicēja A. Švābe 1922. gadā savā grāmatā “Latvijas vēsture”. Pēc J. Kreica versijas, ar Gorodišči jāsaprot Visvalža Jersika. No Gorodiščas nāk Evaņģēlija pārrakstītāja Jurģa tēvs, saukts Latvietis. Jersika tajā laikā bija Polockas eparhijas sastāvā, Evaņģēlija uzrakstīšanas gadā to pārvaldīja bīskaps Simons (Sīmanis) jeb Simeons, iespējams, Evaņģēlija pasūtītājs. A. Švābe šim J. Kreica domām pilnībā pievienojās.

Šī hipotēze tomēr vāji argumentēta. Ir ziņas, ka Polockas bīskaps Sīmanis (Simons) I bija no Polockas kņazu cilts. Viņš bija darbīgs un pazīstams sava laika darbinieks. Protams, viņš varēja dot līdzekļus Evaņģēlija pārrakstīšanai. Bet beigu ierakstā par bīskapu Simonu nekas nav minēts. Un vai ir iespējams, ka vienkāršs pārrakstītājs pēkšņi dēvē savu bīskapu vienkārši par mūku? Vai viņš to uzdrošinātos? Kad Polockas bīskaps Simons II, kas gan dzīvoja vēlāk (XV gadsimta vidū), nosauca

metropolitu Jonu ne par tēvu, bet par brāli, kā tas bija parasts bīskapu starpā, tad metropolīts viņu norāja: “Nezinu, vai tu esi piedzīvojis lielu vecumu un zaudējis atmiņu vai arī tavu prātu ir aptumšojusi lepība. Spriedi pats: vai mēs, metropolīts, varētu rakstīt Patriarham “brālis”?” Vienkāršs garīdznieka dēls neuzdrikstētos nosaukt savu bīskapu par vienkāršu mūku. Tāpēc gan būs jāatzīst, ka ierakstā minētais mūks Simons bija tiešām tikai mūks no Sv. Georgija klosterā.

1938. gadā polemika bija izraisījusies valodnieka profesora Jāņa Endzelīna (1873–1961) un publicista J. Kreica starpā. J. Endzelīns rakstīja, ka “slāvu Evaņģēlija norakstam no 1270. g., kas tagad atrodas Maskavā un tiek dēvēts par “Novgorodas” Evaņģēliju, norakstītājs ir pievienojis piezīmi, ka šo grāmatu rakstījis viņš, Jurģis, par “lotušu” dēvētā mācītāja dēls no Gorodiščas ar svētā Georga (klosterā) mūka Sīmaņa līdzekļiem. Daudz ko secinājuši, nemaz nešaubīdamies par to, ka “lotuša” vārds te apzīmē latvieti. Vārdi, ka līdzekļus šās grāmatas rakstīšanai devis kāds mūks Sīmanis, J. Kreicam “pierādot”, ka ne tikai kņazi, bet arī citas krievu tautas šķiras un pat mūki interesējušies par Evaņģēlija gaismas izplatīšanu latviešu starpā un ziedojuši tam nolūkam arī līdzekļus pat tad, kad latvieši sen jau bijuši vācu varā”. J. Endzelīns nesaprata, kā gan ar slāvu valodā rakstītu Evaņģēliju varēja latviešus pievērst Kristus mācībai, un nezina, kurš cits mūks (bez minētā Sīmaņa), kuri kņazi un kuri citas kādas krievu šķiras locekļi bija rūpējušies par latviešu kristīgumu. Novgorodas apkaimē kopš seniem laikiem atrodies slavens Georgija jeb Jura klosteris Volhovas kreisajā krastā, un tam iepretim – otrpus upes – Gorodišče. Tātad Novgorodas apkaimē – tālu no latviešu zemes – bija norakstīts minētais Evaņģēlijs, ne jau latviešu draudzēm. Bet vai “lotyša” vārds te tiešām apzīmē latvieti? Ievērojams somu valodnieks profesors Jozefs Jūliuss Mikkola (1866–1946) aizrādīja arī uz pazīstamo krievu uzvārdu *Latyšev*, kam arī nav nekāda sakara ar latviešiem.⁴

Savukārt J. Kreics sniedza atbildi J. Endzelīnam: “Pirmkārt, mūsu vēsturnieki jau vienprātīgi atzinuši, ka pareizticība bija diezgan dziļi iespiedusies latviešu zemēs. Jersikā un Koknesē jau bija pareizticīgo baznīcas. Latviešiem tai laikā jau ir sava, gan slāvu valodas ietekmēta, terminoloģija baznīcas vajadzībām. Pareizticīgie misionāri, kur vajadzēja, Evaņģēlija tekstu saviem klausītājiem tulkoja latviski. Kuri kņazi un kuri citas kādas krievu tautas šķiras locekļi rūpējušies par latviešu kristīgumu? Prof. Endzelīns saka: “Vēstures avoti un J. Kreics par to klusē.” Es par to nerakstīju vienkārši tādēļ, ka iztīrāt tādus jautājumus nebija mans nodoms, jo mana raksta temats bija tikai par Jurģa ierakstā minētajiem faktiem. Bet nav tiesa, ka klusē vēstures avoti. Krievu

² Balodis F. Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi. – Rīga, 1940, 103 lpp., il.

³ *Curia regis* (latīņu val.) – ‘vieta, kur atrodas valdnieka rezidence’.

⁴ Endzelīns J. Vai senajā Polockas valstī ir bijuši latviešu tautības mācītāji? // Latvijas Kareivis, 1938, Nr. 105.

Ipatija hronika stāsta, ka 1177. gadā kņazs Rjuriks Rostislavičs latviešu – latgaliešu apdzīvotajā zemē Ludzā uzcēlis baznīcu. Ne krieviem vien bija domāta šī baznīca (cik krievu tolaik bija Ludzā?), bet visiem Ludzā un tās apkārtnē dzīvojošiem, tātad arī latviešiem. Pareizticīgo baznīca nekad nav šķirusi un arī tagad nešķir vienu tautu no otras. Tālāk prof. J. Endzelina kungs sakās nesaprotam, kā tas iznāk: ja Polockas Biskapi un kņazi jau no paša sākuma centušies sava apgabala latviešiem dot latviešu tautības mācītājus un ja tur toreiz būtu bijuši daudzi vai vismaz daži latviešu tautības mācītāji, kāpēc tad viens no tiem būtu dēvēts par latvieti? Bet Jurgis stāstīja tikai par sevi un, starp citu, ieminējās tikai par savu tēvu. Nevar taču prasīt no viņa, lai tas savā īsajā autobiogrāfijā dotu plašas ziņas par sava laika priesteru statistiku un klasifikāciju. J. Endzelina kungs šaubās, vai “lotuša” vārds Jurgā Evaņģēlijā tiešām apzīmētu latvieti un ka prof. J. Mikkola savā rakstā aizrādot, ka “lotuš” krievu valodā varējies būt sugas vārds un apzīmētu pļāpu. Profesoriem J. Mikkolam un J. Endzelinam iznāk, ka Jurgis, taisīdams Evaņģēlija ierakstu, nolamājis tur savu tēvu par “pļāpu”. Jurgis bija ļoti reliģiozs, kas redzams arī no tā, ka viņš ievērojis, kāda svētā piemiņas dienā tas beidzis savu darbu, un turējis par pienākumu sevišķi atzīmēt to. Tādēļ rakstīt Evaņģēlijā sava tēva lamu vārdu nevarēja. Ka par “lotušu” dēvētais Jurgā tēvs nav bijis latvietis, uz tādām domām profesorus J. Mikkolu un J. Endzelinu vedinot arī tas, ka “lotuša” vārds senajā Krievijā vairākkārt sastopams ar uzvārda nozīmi. Prof. J. Mikkola savā rakstā minot kādus piecus piemērus. To starpā kāds Jurko Lotyš – palkavnieks Čigirinā 1634. gadā, Juška Lotyš (Ukrainas kazaks) 1654. g., Fedka Lotyš – strēlnieks Caricinā 1678. g. Vai tie bijuši latvieši? Prof. J. Mikkola aizrāda šai sakarā arī uz pazīstamo krievu uzvārdu Latišev, kam taču laikam arī nav nekāda sakara ar latviešiem.”

Tam, ka Jurgā ierakstā minētais priesteris bijis Jersikā un bijis latvietis, ir piekritis ne tikai profesors A. Švābe. Žurnālā “Ticība un Dzīve” iespiests raksts “Pareizticības izplatīšanās pie senajiem latviešiem”.⁵

Tā autors, uzskatīdams, ka Jurgā tēvs bijis latvietis un dzīvojis Jersikā, iet vēl tālāk – par pareizticīgajiem misionāriem pie senajiem latviešiem viņš izsakās: “Ir iespējams, ka šie misionāri nemaz nav bijuši krievi. Jaunākie pētījumi rāda, ka Polocka nemaz nav bijusi tik krieviska pilsēta. Tais laikos tur dzīvojuši daudz latviešu, no kuru vidus tad varēja nākt arī misionāri, kas izplatīja pareizticības gaismu Jersikā un Tālavā.” Autors pieļauj pat, ka Jersikas baznīcās jau 1207. gadā bijušas arī grāmatas latviešu valodā. Beigās vēl kāds fakts. 1931. gada aprīlī Rīgā O. Ļišinas ģimnāzijas telpās veckrievu pulciņš bija sarīkojis

slāvu izstādi, kurā bija arī senu grāmatu nodaļa. Ar vienu no šīs izstādes rīkotājiem, veckrievu ikonogrāfu Pavlovu runājot arī par 1270. gada Jurgā Evaņģēliju, izrādījās, ka Pavlovs zina to, un pastāstīja, ka Jurgis esot atstājis arī stāstu par to, kā viņš bēdzis no vāciešiem un kā glabājis savu Evaņģēliju. Grāmatu ar šo stāstu viņš esot redzējis Ludzas aprīņķī. Profesora A. Švābes “Latvijas vēsturē” teikts, ka Jurgis tiešām emigrējis uz Novgorodu un tur pabeidzis Evaņģēlija pārrakstīšanu.⁶

1931. gadā vēsturnieks Jānis Kreics savā rakstā par Jersikas Evaņģēliju rakstījis, ka Maskavā Rumjanceva muzejā glabājas Evaņģēlijs, kas rakstīts 1270. gadā. Šā Evaņģēlija 167. lapas kreisajā pusē ir tāds uzraksts ar lielajiem slāvu burtiem: “В лето 6778 кончена быша книга сия мца марта въ 23 на память стго мчнка Никона томъ же дни бысть знамение в съльнцы. Писах же книги сия аз Гюрги снь поповъ глемега Лотыша с горо дища стяжаниемъ Симона чьрньца от стго Георгия собе на спсение и в съм кртияномъ на оутъхоу.” Latviski tas skan: “Šis grāmatas pabeigtas 6778. gadā 23. martā svētā mocekļa Nikona piemiņas dienā. Tai pašā dienā bija zīmes pie saules. Rakstīju šīs grāmatas es, Jurgis, mācītāja, saukta latvieša, dēls, no Gorodišces ar mūka Simona (Sīmaņa) līdzekļiem no Svētā Georgija [klostera] sev par pestīšanu un visiem kristiešiem par prieku.” Latviešiem uz šo uzrakstu norādīja jau A. Švābe. Izvilkumu no tā sniedz literatūras kritiķis Teodors Zeiferts (1865–1929) savā “Latviešu rakstniecības vēsturē”⁷ ar piezīmi, ka minēto Evaņģēliju rakstījis uz Novgorodas eparhijas Jersikas pilsētu ceļojošā latviešu mācītāja dēls Jurgis. Lai gan tas vēsturniekiem (A. Švābem, T. Zeifertam) bija zināms sen, tomēr tas pietiekami netika novērtēts. Tas pierāda vispirms, ka nav pareizs Livonijas hronista Indriķa apgalvojums, it kā “krievu kņaziem tāds paradums, ka nevienas tautas, kuru uzvarējuši, neved pie kristīgas ticības, bet to piespiež maksāt meslus un naudu”. To Indriķis saka tieši par Polockas kņaziem. Bet jau pats pirmais kristīgais krievu kņazs Vladimirs, dodams saviem dēliem novadus, “посла съ ними священники, заповѣдая сыномъ своимъ, да каждо въ области своей повельваеть учити и крестити людей и церкви ставити, еже и бысть” (“nosūtīja ar viņiem priesterus, piekodinādams saviem dēliem, lai katrs savā novadā pavēl mācīt un kristīt ļaudis un celt baznīcas, kas arī notika”). Viņš bija nodomājis arī iecelt pilsētām bīskapus un tādēļ, atlaizdams dēlus uz viņu novadiem, piesacīja tiem apspriesties ar bīskapiem. 992. gadā, t. i., 4 gadus pēc lielkņaza Vladimira kristīšanas, Kijevas metropolīts Leontijs jau iecel pilsētām bīskapus: Lielajā Novgorodā – Joakimu Korsūnieti, Čerņigovā – Neofitu, Rostovā – Feodoru, Vladimirā – Stefanu, un “и въ иные многие грады разосла

⁵ Pareizticības izplatīšanās pie senajiem latviešiem // Ticība un Dzīve, 1938, Nr. 11, 164.–165. lpp.

⁶ Kreics J. Vai senajā Polockas valstī ir bijuši latviešu tautības mācītāji? // Latvijas Kareivis, 1938, Nr. 105.

⁷ Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture, 1. d. – R. : 1922, 336 lpp.

епископы”. Pamatojoties uz šo beidzamo hronikas ziņojumu, vēsturnieki domā, ka šo “daudzo citu pilsētu” starpā, kurās metropolīts Leontijs iecēla bīskapus, bijusi arī Polocka. Tātad iznāktu, ka Biskapa katedra Polockā dibināta jau 992. gadā. Plašo Polockas novadu dabūja Vladimira dēls Izjaslavs, kas nodibināja tur savu dinastiju un arī ķērās pie tēva novēlējuma pildīšanas. Tātad Polockas kņazu pavalstnieku, to starpā arī viņiem pakļauto latviešu latgaliešu, mācīšana un kristīšana un baznīcu celšana sākās jau X gadsimta beigās, vēlākais – XI gadsimta sākumā. Evaņģēlija pārrakstītāja Jurgā piezīme, ka līdzekļus šās grāmatas pārrakstīšanai viņam devis kāds mūks Simons, pierāda, ka ne tikai kņazi vien, bet arī citas krievu tautas šķiras un pat mūki ir interesējušies par Evaņģēlija gaismas izplatīšanu latviešu starpā un ziedojuši tam arī līdzekļus pat tad, kad latvieši sen jau bija vācu varā. No šejienes skaidrs arī tas, ka krievu kņazi savus pavalstniekus un krievu bīskapi un priesteri pagānus nepievērsa Kristum ar uguni un zobenu, kā darīja vācieši, bet strādāja Evaņģēlija garā, pieņemdami un kristīdami tik tos, kas paši labprāt to gribēja. Tāda metode Indriķim bijusi sveša un nesaprotama. Tālāk apskatāmais uzraksts liecina vēl par vienu ievērojamu faktu. Polockas kņazi un bīskapi jau no paša sākuma turējušies pie principa: latviešu mācītājiem jābūt pašiem latviešiem. To viņi ir darījuši, izglītodami latviešiem mācītājus no viņu pašu vidus. Ja vēl 1270. gadā tur vēl bija pareizticīgi latvieši, kam bija arī savs mācītājs latvietis, kura dēls pārrakstīja Evaņģēlijus, tad nav šaubu, ka šādi mācītāji tur būs bijuši arī agrāk.

Ievērojamais baltkrievu senatnes pētnieks Vaclavs Lastovskis (1883–1938) šo latviešu Jurgā pārrakstīto Evaņģēliju sauc par *Гародзецкае Евангелые*, Gorodecas vai Gorodišces Evaņģēliju. Par *городнице* krievi sauc vietas, kur senatnē bijuši nocietinājumi, pils, pilsētas. Bet kur tad bija tāda vieta, kur 1270. gadā bija vairs tikai pilsētas drupas, bet kur dzīvoja pareizticīgie latvieši tādā daudzumā, ka tiem bija savs mācītājs latvietis? Acīmredzot ne krievu, bet latviešu apdzīvotajās zemēs. Bet te tāda vieta varēja būt tikai senā Jersika, no kuras 1270. gadā bija palikušas gan vairs tikai drupas. Tādēļ pareizāk būtu saukt šo Evaņģēliju par Jersikas Evaņģēliju, jo Jersikas mācītāja dēls to rakstījis, un Jersikā arī tas būs lietots dievkalpošanā un ļaudis mācot. V. Lastovskis, kas izpētījis arī Evaņģēlija valodu, atrod tajā seno Polockas kriviču valodas savdabības, kā burtu *ц* un *ч* lietošanu vienu otra vietā. Tādu šo skaņu miju sastop arī tagadējo Vitebskas un Polockas baltkrievu valodā. Tas pierāda, ka Evaņģēlija rakstītājs prata šo izloksni, pat bija pieradis pie tās tādā mērā, ka Evaņģēlija tekstā tam nemanot iekļūst šās valodas parādības. Polocka bija nozīmīgs tirdzniecības centrs lielajā ceļā no Skandināvijas uz Konstantinopoli: “из варяг в греки”. Tā minēta jau skandināvu sāgās. XI gadsimtā tā kļuva arī par ievērojamu politisku, reliģisku un kultūras centru kā plašas un stipras novadu kņazu valsts galvaspilsēta, plašas eparhijas bīskapa rezidence. Uz šejieni tiecās tirgotāji un dažādi uzņēmīgi ļaudis no tālās Skandināvijas līdz

Venta Kocere, filoloģijas doktore, Latvijas Universitātes
Akadēmiskās bibliotēkas direktore

pat tiem laikiem, kad vācieši nostiprinājās Daugavas grīvā un tā aizsprostoja tirdzniecības ceļu “из варяг в греки”. Bet latviešu apdzīvotās zemes no Polockas šķīra tikai daži desmiti kilometru. Drīsa pat vēl ķeizarienes Katrīnas II ceļojuma aprakstā saukta par latviešu pilsētu. Tādēļ būtu pat neticami, ja Polockas kņaziem pakļautajiem latgaļu latviešiem nebūtu nekādu sakaru ar savu galvaspilsētu, ja viņi arī netiektos uz turieni. Un ceļš uz Polocku nebija garš un grūts, sevišķi pa Daugavu.

Pareizticīgie priesteri tika mācīti un iesvētīti Polockā. Priesteriem vienmēr bija cieši sakari ar bīskapu. Tādēļ var pieņemt, ka šis XIII gadsimtā Jersikas pareizticīgo latviešu priesteris un viņa dēls Jurgis, Evaņģēlija pārrakstītājs, bija mācījušies Polockā un tur iemācījušies arī Polockas kriviču valodu ar visām tās specifiskajām īpatnībām. Kas bijis mūks Simons, kurš devis Jurgim līdzekļus Evaņģēlija rakstīšanai? Kur viņš dzīvojis? Jau XII gadsimtā pareizticīgo latviešu metropolē Polockā bija vairāki klosteri, kā vīriešu, tā arī sieviešu, kuros par mūkiem iestājās arī augstāko kārtu personas, daudzi pat kņazu dzimuma. Tā Polockas kņaza Romāna Vseslaviča atraitne iestājās klosterī pie Polockas katedrāles Sofijas baznīcas, pieņemdami vārdu Romānija, un bija šā klostera priekšiece. Romāna brāļa Svjatoslava Georgija meita Preslava iestājās tai pašā klosterī, pieņemdami vārdu Eufrosinija, viņas māsa Gorislava, pieņemdami vārdu Eudokija, un trešā brāļa Borisa Vseslaviča meita Zveņislava – vārdu Eupraksija. Tādēļ jādomā, ka mūks

Simons, kas tā interesējās par Evaņģēlija misiju latviešu starpā un pat dāvājis līdzekļus Evaņģēlija norakstīšanai, būs bijis kāda Polockas klostera mūks, varbūt augstākas kārtas, bet katrā ziņā bagāts un izglītots vīrs. Laikā, kad Jurgis rakstīja Evaņģēliju, Polockā bija bīskaps, vārdā Simons, saukts Novgorodietis (*Симон Новгородец*, 1260–1274). Krievu vēsturnieki stāsta, ka viņš nodibinājis Polockā arī vienu klosteri. Tā kā pareizticīgo bīskapi bija mūki un bieži dzīvoja klosteros, tad nav neiespējami, ka mūks Simons, kurš devis Jurgim līdzekļus Evaņģēlija pārrakstīšanai, nebija šis bīskaps, kas, negribēdams atklāt savu vārdu, bet darīt labu slepeni, uzdevies tikai par vienkāršu mūku. Jersikas pareizticīgie, atrazdamies arī vācu varā, saņēma no savas metropoles gan priesterus, gan materiālu pabalstu. Viņu traģēdija turpinājās vēl kādu laiku arī pēc 1270. gada un beidzās tikai vēlāk, XIV gadsimtā, kad pašā metropolē norisinājās lielas jukas un Polockas novads pats krita citu tautu – leišu un poļu – rokās.

Viduslaiku pētnieks Indriķis Šterns (1918–2005) savos pētījumos atzīmē, ka rakstītajos avotos nav tiešu ziņu, ka Austrumlatvijas iedzīvotāji būtu pievērsti pareizticībai; vienīgi Indriķa hronika liecina, ka Jersikas Visvaldis un Tālavas Tālivalža dēli bijuši pareizticīgi līdz ar Tālavas latgaļiem. Lai pierādītu, ka austrumlatvieši kristīti pareizticībā, vēsturnieki izmanto valodas liecības, no kurām redzams, ka daudzi kristīgās baznīcas termini pārņemti no krievu valodas. Sevišķi aktīvi šos vārdus pētījis valodnieks Ernests Blese (1892–1964), zināmākie no tiem ir:

baznīca – *божница*,
 gavēt – *говеть*,
 grāmata – *грамота*,
 grēks – *грех*,
 kristīt – *крестить*,
 krusts – *крест*,
 kūma – *кума*,
 Lielā Piektdiena – *Великая Пятница*,
 Lieldienas – *Великий День*,
 nedēļa – *неделя*,
 svece – *свеча*,
 svētki – *святки*,
 svēts – *святой*,
 zvans – *звон*.

Par Jersiku zināms un par Koknesi var pieņemt, ka tur bijušas pareizticīgo baznīcas, tātad tur dzīvoja pareizticīgie: krievu tirgotāji un arī daļa šajās pilsētās dzīvojošo iedzīvotāju (Jersikas pilsētā bija vairāk nekā viena baznīca). Bet vai pareizticīgi bija arī ārpus šīm pilsētām dzīvojošie latvieši? Vēsturnieki uz šo jautājumu nevar atbildēt, jo par to nav nekādu rakstītu liecību, un arheologu atrastie pareizticīgo krustiņi rāda vienīgi tirdzniecības ceļu virzienus Latvijā. Tāpēc jāatgriežas pie valodnieku sameklētajiem kristīgās ticības vārdiem, kas patapināti no krievu valodas.⁸

Luterāņu mācītājs, Latvijas Universitātes teoloģijas profesors un Latvijas baznīcas vēsturnieks *Dr. theol.* Roberts Feldmanis (1910–2002) savā grāmatā “Latvijas baznīcas vēsture” raksta: “Ir vēl viens moments, kas raksturo pareizticīgo misiju pirms Meinarda ierašanās. Tās ir ziņas par tā saucamo latviešu Jurgī un Jersikas Evaņģēliju. Latviešu Jurgis XIII gadsimtā bija Latgales pareizticīgā latviešu mācītāja dēls, kas 1270. gadā pārrakstīja slāvu valodā Evaņģēliju, kurš glabājās Maskavā, pirms kara tā sauktajā Rumjanceva muzejā. Šī Evaņģēlija 167. lapā atrodas pēcvārds, kas latviski skan šādi: “6778. gadā (gadu skaitīšana bija pēc Vecās Derības) 23. martā, svētā mocekļa Nikona piemiņas dienā, pabeigta šī grāmata, šīs grāmatas. Un tajā pašā dienā bija zīmes pie saules. Šīs grāmatas sarakstītājs – es, Jurgis, mācītāja dēls, ko sauca par latvieti no Gorodiščas (*Az, Giorgiy, sin ... glagoļeno latiša s Gorodišča* – tas teksts skan), ar mūka Simaņa līdzekļiem no Svētā Georgija sev par pestīšanu un visiem kristīgajiem par prieku.” Evaņģēlija valoda liecina par Polockas kriviču fonētiskajām savādībām, kas tagad sastopamas arī Vitebskas un Polockas baltkrievu valodā. Tā, savukārt, dara ticamu, ka šī Evaņģēlija pārrakstītājs bija mācījies labu rakstību un kriviču izloksni Polockā, kas XIII gadsimtā bija Latgales metropole. Jurgis sevi sauc par mācītāja dēlu, tāpēc ir jāpieņem, ka arī viņa tēvs bijis skolots un iesvētīts par priesteri tuvākajā bīskapa rezidencē Polockā. Evaņģēlija pēcvārdā minētā vieta Gorodišče nav droši nosakāma, jo parasti tā sauca katru krievu pilskalnu, respektīvi, bijušas pilsētas drupas. Tiesa, Novgorodas apkārtnē, Volhovas labajā krastā, atrodas vikingu pils Gorodišče, bet nav domājams, ka tik dziļi krievos būtu dzīvojis latviešu Jurgis. Patiesību sakot, nav par to daudz arī ko šaubīties, jo viņš jau bija pārgājis ne tikai pareizticībā, bet arī krievestībā. Pareizticība jau vienmēr, visos laikos, bija identiska ar pāriešanu krievu tautībā, un bez tam viņa prasme rakstīt slāvu valodā ar slāvu burtiem to vēl pastiprina, jo ne latgaļiem, ne lībiešiem, ne latviešiem savas rakstības vispār nebija. Te arī iezīmējas tas unikālais moments, ka, ja arī latvieši kaut ko šīni virzienā darīja, tad tas bija kā, piemēram, šeit – slāvu rakstība. Tikai izplatība gan acīmredzot nav bijusi liela, jo pirms XII, XIII gadsimta mēs nekur latviešu ciltis neatrodam ne mazākās rakstu pazīmes. To pazīmju, kas ir kaut kur uz kāda it kā Pērkona tēla vai uz kāda karoga ierakstītas, pa daļai atgādinādamas rūnu zīmes, pa daļai kaut kādas citas burtu zīmes, – to ir nedaudz, un to atšifrēšana līdz šim nav devusi nekādus galīgus rezultātus, un par visām lietām – tie nekad nav bijuši vispārējā lietošanā. Kā redzams, Gorodiščas vieta meklējama citur; tā kā vāci šo Novgorodas Gorodišči sauca par *Gersicke*, tad jādomā, ka arī latviešu Jurgā Evaņģēlijā minētā Gorodišče bija kādas citas Gercikes krieviskotā forma. Šāda krievu pilsēta Latgalē ar divkāršo nosaukumu Gorodišče un Gercike bija tagadējās Jersikas pilskalns. No tā jāsecina, ka latviešu Jurgā tēvs bija pareizticīgais mācītājs Latgalē ar dzīvesvietu Jersikā un ka dēla

⁸ Šterns J. Latvijas vēsture: 1180–1290: Krustakari. – R. : Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, 331.–375. lpp.

pārrakstītais darbs saucās par Jersikas Evaņģēliju. Nav skaidrs, kas tas ir bijis par bagāto mūku Simani, kas bija devis Jurģim līdzekļus Evaņģēlija rakstīšanai, varbūt tas bija toreizējais Polockas bīskaps Simanis. Latviešu Jurģa Evaņģēlijs pierāda, ka jau XIII gadsimtā Latgalē bija pareizticīgo latviešu mācītāji un ka misijas centrs bija Jersika, no kurienes šī ticība jau pirms vēlākā katolicisma bija vairāk vai mazāk ieviesusies pārējā Latgalē. Ņemiet vērā – tas bija jau XIII gadsimta nogalē – 1270. gads. Tas bija gandrīz simts gadus pēc Meinarda ierašanās. Tik tālu, vēl papildinot ziņas, pie pareizticības ienākšanas mūsu tautā.”⁹

Šī ievērojamā vēsturiskā persona – Jersikas Jurģis – ir radusi atspoguļojumu arī latviešu mākslā un literatūrā.

Latviešu gleznotājs, scenogrāfs un pedagogs Ludolfs Liberts (1895–1959) 30. gados gleznoja XIII gadsimta valdnieku portretus, vispirms zemgaļu valdnieka Nameja vēsturisko portretu, vēlāk pamudinājumu pārveidot Rīgas pils telpas “latvju nacionālā stilā” deva Zviedrijas karaļa Gustava V vizīte 1937. gadā. Tika izveidota Seno valdnieku istaba, kurā ievietoja L. Liberta gleznotos pārējos zināmo seno valdnieku – kuršu Lamekina, zemgaļu Viestura un latgaļu Visvalža un Tālvilža – iedomātos portretus. Šajā galerijā kā majestātiskākais izcēlās tieši Visvaldis, kas lieliski atbilda tā laika idejiskajām nostādņēm. 1936. gadā radās arī Jersikas Jurģa portrets.¹⁰

Savā vēsturiskajā romānā “Un vēji triec nodegu pelnus...”¹¹ rakstnieks Jānis Niedre (1909–1987) pievērsies līdz tam daļēji literatūrā neskartai teritorijai – Jersikas zemei un laikam no 1237. gada līdz 1252. gadam. Romāns ar zinātnisku precizitāti pierāda, ka jau valdnieka Visvalža laikā noformējusies attīstīta sabiedrība.

Romāna notikumu līniju veido Polockas klosterī augušā latgaļa Jurģa gājiens “pa aizputinātām pēdām” Jersikas zemē. Jurģis meklē spēku, kas atjaunos bijušo, bet iespējams saskatīt tikai to, kas ļautu saglabāt tautas fizisko un garīgo eksistenci. Tādēļ ļoti nozīmīga ir romāna nodaļa par Tumšā ciema ļaudīm – Jurģis vēro zemnieku dzīvi un to nelokāmo gribu izdzīvot.

“Par Evaņģēlija pārrakstītāju, latviešu tautības pareizticīgā garīdznieka dēlu Jurģi vēstures avotos ir vēl mazāk ziņu nekā par Kaupo vai hronistu Indriķi, kuri atkārtoti noderējuši par prototipiem literāru tēlu radīšanai. Jurģi autors veidojis kā domātāju, pretrunīgo dzīves parādību salīdzinātāju un vērtētāju. Otrs Jurģa personības aspekts ir neiedragājamā uzticība idejai par mierīgu darba dienu atgriešanu savai tautai, uzticību savai tēvzemei – Jersikai. Viņa apņēmību nesagrauj garie gūstniecības gadi vācu

celtās Krusta pils drausmajos pagrabos. Lasītājs šai literārajā darbā gūst priekšstatu par XIII gs. garīgajiem strāvājumiem Baltijas tautu dzīves telpā, par to savstarpējām attiecībām, sevišķi par tautas ticējumu un pareizticīgās baznīcas priekšstatu tuvināšanos arī plašāku iedzīvotāju slāņu apziņā. Šo autora domu apstiprina arheologu konstatētā pareizticīgo krustiņu izplatība latgaļu teritorijā, bet vēsturniekam ir zināms pamats apšaubīt Jurģa iespējas iepazīties ar sengrieķu filozofu darbiem.

J. Niedres vēstījums par XIII gs. norisēm Jersikas zemē ir uzskatāms kā filozofisks vēstures un arheoloģijas zināšanu padziļinājums, sakausējums ar etnogrāfijas un folkloras liecībām par tautas gara dzīvi. Autors ir radījis spēcīgu attēlojamā laika veseluma ainu, ko var dot tieši minēto zinātņu un mākslinieka radošās fantāzijas saplūsmē.”¹²

Jānis Niedre grāmatas pēcvārdā raksta: “Vai stāsts par Jersiku, par Jurģi, par Jersikas ļaudīm ir tikai autora izdoma? Nē, tā ir vēsturiska patiesība. Un radoša iztēle – kā ikvienā literārā sacerējumā, kas stāsta par cilvēku dzīvi, ciņām, savstarpējām attiecībām, ieradumiem un uzskatiem attāļajā pagātnē. Vēsturiska ir grāmatā aprakstītā feodālā latviešu Jersikas valsts, tās lielā pilsēta – ievērojams tirgus un kultūras vērtību apmaiņas centrs Daugavas vidustecē. Vēsturiski dokumentēti ir Jersikas ciešie sakari ar Polockas kņazisti, kristiānisma kulta kalpotāju un grāmatnieku apmācība Polockā darbībai latgaļu novados. Vēsturiskā personība ir Jersikas valdnieks Visvaldis, Lietuvas kņaza znots, kas viens no pirmajiem cēla pretspēku bruņiniekiem vācu invāzijas sākumā Baltijā. Tāpat vēsturiski (un sevišķi arheoloģiski) dokumentēta savulaik izslavētā Jersikas amatnieku māksla. Vēsturiska persona ir Jersikas pareizticīgo priesteru dēls Jurģis, kas Polockas klosterī nodarbojas ar bibliotēkas grāmatu pārraksti. Pamatots ir seno latgaļu mitoloģiskais pasaules apraksts, seno piļu un ciemu ļaužu māka “rakstīt”, t. i., ornamentiku saistīt ar teiksmām un dziesmām. Grāmatas pirmviela, materiāls raksturu un fabulas veidojumam, gūta tautas mutiskajā poēzijā, arheoloģiskajos, etnogrāfiskajos un ģeogrāfiskajos materiālos un pētījumos, Livonijas, Lietuvas, Polijas un Krievzemes vēstures aprakstos, kristiānisma agrā perioda rakstos, vecu ļaužu nostāstos, leģendās, ticējumos.”¹³

**Venta Kocere, filoloģijas doktore,
Latvijas Universitātes
Akadēmiskās bibliotēkas direktore**

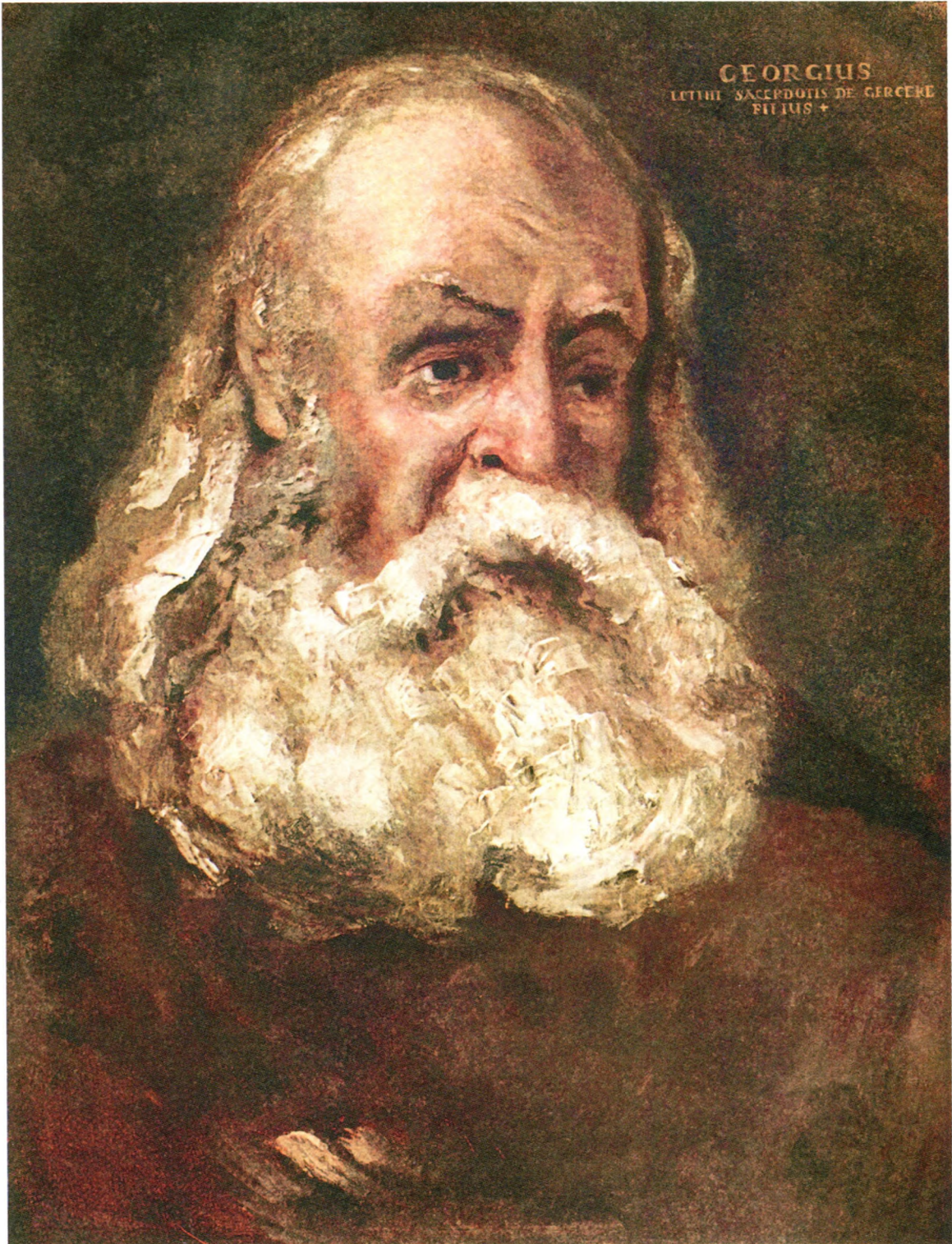
⁹ Feldmanis R. Latvijas baznīcas vēsture, 2. izd. – R. : 2011, 26.–27. lpp.

¹⁰ Caune M. Rīgas pils. – R. : Zinātne, 2001, 128. lpp.

¹¹ Niedre J. Un vēji triec nodegu pelnus... Jersikas zeme. Romāns, 2. izd. – R. : Liesma, 1984, 225 lpp.

¹² Svarāne M. Gadsimts toreiz bija trīspadsmitais // Karogs, 1979, Nr. 4, 169.–170. lpp.

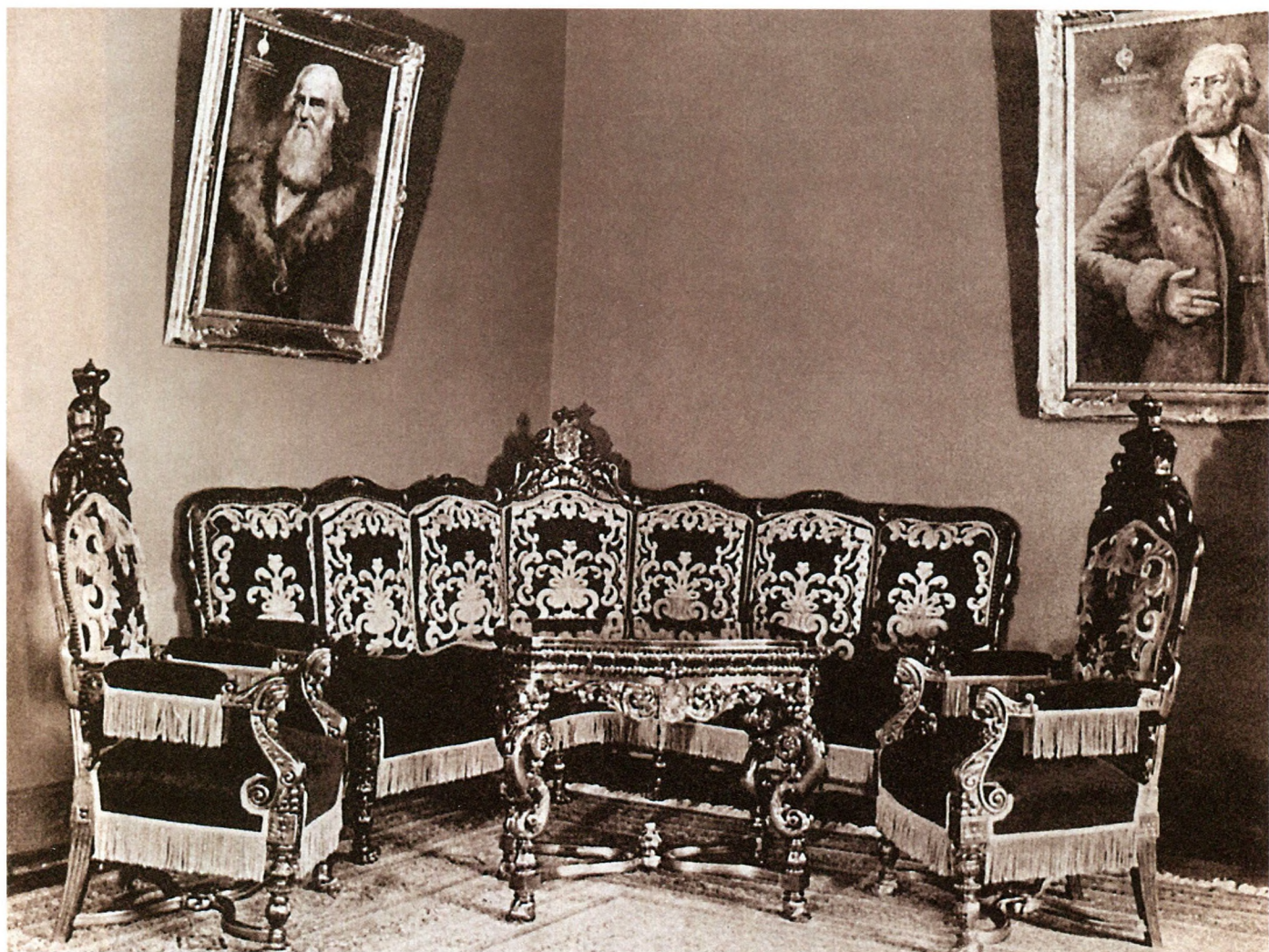
¹³ Niedre J. Un vēji triec nodegu pelnus... Jersikas zeme. Romāns, 2. izd. – R. : Liesma, 1984, 224.–225. lpp.

Книгописец Георгий. Исторический портрет латышского художника Л. Либертса. 1936 год
Grāmatas pārrakstītājs Jurģis. Ludolfa Liberta vēsturiskais portrets. 1936. gads
Book scribe Georgy. Historical Portrait by Latvian artist L. Liberts. 1936

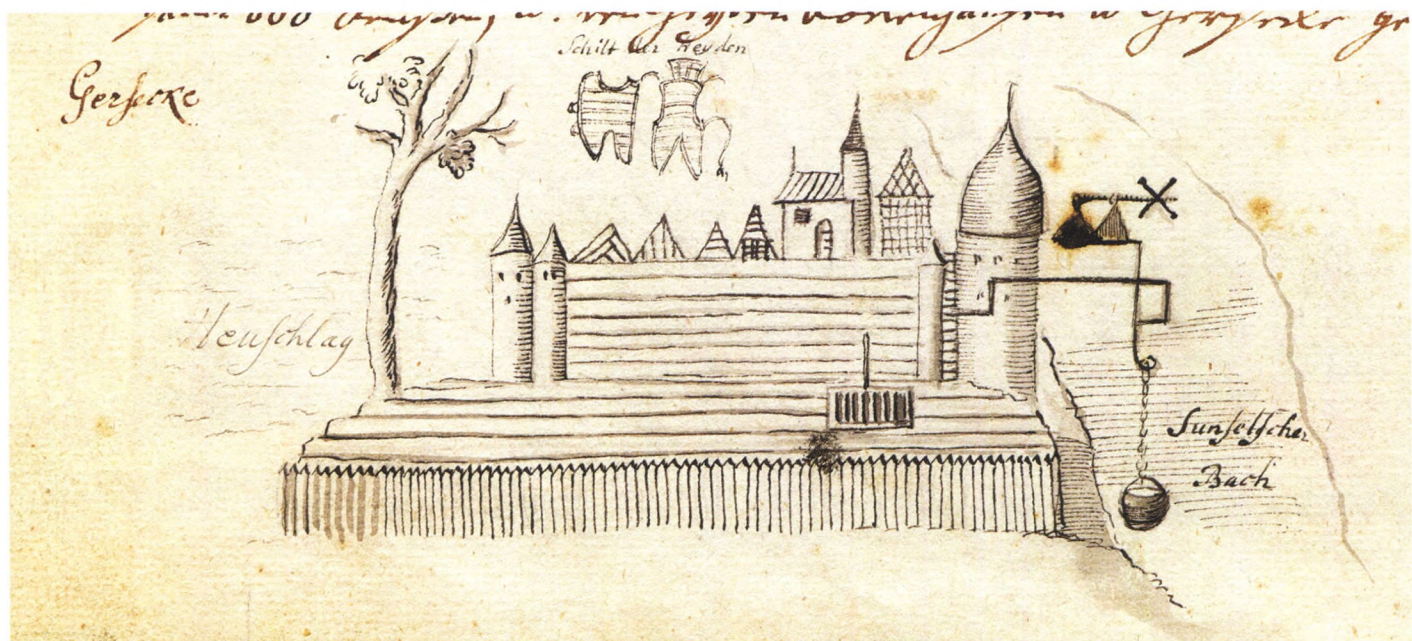
Князь Ерсики Всеволод. Исторический портрет латышского художника Л. Либертса. 1937 год
Jersikas ķēniņš Visvaldis. Ludolfa Liberta vēsturiskais portrets. 1937. gads
Knyazh of Jersika, Vsevolod. Historical Portrait by Latvian artist L. Liberts. 1937

Зал древних правителей в замке Президента Латвийской Республики. Фотография конца 1930-х годов

Seno valdnieku zāle Latvijas Republikas prezidenta pilī. 30. gadu beigū foto

Hall of the ancient rulers at the castle of the President of Latvia. Photo from late 1930s

Ерсикский замок. Рисунок И. К. Бротце, сделанный с изображения в старинной хронике Иргена Хелмса. Конец XVIII века

Jersikas pils. J. K. Broces zīmējums no attēla senajā Jirgena Helmsa hronikā. XVIII gs. beigas

Jersika castle. Drawing by J. C. Brotze, made from the image in the ancient chronicles of Jirgen Helms. The end of the XVIII century

Ерсика. Картина латышского художника А. Гусарса. 1939 год
Jersika. Latvijas mākslinieka A. Gusāra glezna. 1939. gads
Jersika. Painting by Latvian artist A. Gusars. 1939

Латышский историк профессор А. Швабе. Фотография 1930-х годов
Latviešu vēsturnieks profesors A. Švābe. XX gadsimta 30. gadu fotogrāfija
Latvian historian Professor A. Schwabe. Photo from 1930s

Латышский учёный-археолог профессор Ф. Балодис. Портрет Л. Либертса. 1930-е годы
Latviešu zinātnieks arheologs profesors F. Balodis. L. Liberta portrets. XX gadsimta 30. gadi
Latvian archaeologist Professor F. Balodis. Portrait of L. Liberts. 1930s

JĀNIS
NIEDRE

UN VĒJI TRIEC
NODEGU PELNUS...

STĀSTI PAR VĒSTURI

Обложка книги латышского писателя Яниса Ниедре «И ветры гуляют на пепелищах...», (Рига, 1984),

главным героем которой является Георгий Книгописец

Jāņa Niedres grāmatas “Un vēji triec nodegu pelnus...” vāks (R., 1984),

kuras galvenais varonis ir popa dēls Jurgis, grāmatu pārrakstītājs

The cover of the historical novel by the Latvian writer Jānis Niedre “And the winds blow the ashes...”, (Riga, 1984),

whose main character is Georgy the Book scribe